

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Kerstin Kreij*
 Härad: *Handbovd* Berättare: *Ligne Linderoth, Högby*
 Socken: *Högby ö Fliseryd* Berättarens yrke: *f. d. husa, väverska*
m. fl. se uppt!
 Uppteckningsår: *1963* Född år *1890* i *Phrika by, Fliseryd sn.*

Födoämnen och födomar. s. 1-3.

Lu F 74

Öknamn, katesätt och skämt om olika
bygdens inneränare. s. 4-6.

Lu F 80

Ändrade vanor vid landsbygdshem-
mens matbrödsförsörjning. s. 7-9.

Lu F 92

Husbondfolk och tjänstefolk. s. 10-14.

Lu F 105

Lokal- och personhistoria. s. 15.

Lu F 117

Luf 74 Födoämnen och fördomarSvamp

I min ungdom åt man aldrig svamp. Jag skulle inte ens få lov att äta om det bjöds. - 1906, då jag tjänade som husa på Fredriksberg utanför Oskarshamn, det är hembygdsmuseum nu, plockade gamla frun där svamp som hon tillagade. Men hennes dotter fick inte lov att äta av svampen för sin man. Gamla frun åt och sade sedan triumferande till sin svärson: Ser du att jag lever. - Svamp plockades och såldes på torget i Oskarshamn, men det var bara herrskap som köpte den. - Gamla frun på Fredriksberg plockade stora korgar fulla av svamp, som sedan saltades eller lades i lag. Karl-Johan-svampar torkades och blev sedan som vanligt när de blötlades. - Jag har inte hört att kor skulle äta svamp, men ekorrar äter ensorts svamp, som de dör av. - Björktickor kunde visst användas till fnöske förr, - Jag känner inte till uttrycket "svamphuggare".

Häst

Hästkött äts inte i gamla tider för hästen var ett asdjur. - Till smörgås äts mycket av amerikanskt fläsk. Det var spicket och kom saltat i lådor från Amerika. Om man slaktade en gris till jul gick köttet snart åt för familjerna var så stora. Istället åt man amerikanskt kött. Men för 60 år sedan ungefär började man äta hästkött på smörgås. Det var gammalt och hårt och torrt och inte alls så fint som det hästkött som finns nu. Min man var en tid järnvägsarbetare och dom använde alltid hästkött som torrskaffning. 75 öre/kg kostade fint hästkött 1904. - 1920 kom Alfred Nilsson hem och berättade att nu hade han minsann också smakat hästkött. Det var en ung häst på en större gård som skenat ihjäl sig, och då togs köttet till mat. Det var första gången på den gården.

Kalv, killing och lamm

Visst åt man dessa djur. Men man tog aldrig vara på levern. Och man slaktade förstås utan bedövning.

Vilt

Man åt mycket vilt. Både fåglar, kaniner och harar, och mycket älg och rådjur.

Höns

Också tuppar och hönor nyttjades som föda. Man slaktade dem genom att hugga huvudet av dem.

Fisk

Vi åt mycket fisk. Folket i skogen svält aldrig för de hade alltid fisken att ta av. Hemma åt vi ständigt ål. Far ljustrade själv och han kunde få 40 ålar på en morgon. Vi åt också mycket strömming, som kostade 25 öre valen. Men vi åt aldrig näbbgädda eller makrill.

Luf 80 Öknamn, talesätt och skämt om olika bygders innevånare.

Öknamn

I Skrika, där jag är född, där kallade vi folket från Högsby socken för dasar. De körde ner till kusten med sitt timmer och var alltid fulla, så vi var rädda för dem. - När jag gick i skolan kallade vi barnen från Hökhult för hökar, men då kallade de oss från Skrika för skator. - I Högsby sade man att det bodde ett högmodigt folk. Det kom väl av namnet.

Ordspråk och talesätt

Några sådana känner jag inte till men man sa ju alltid att det bästa folket var kvinnfolk och manfolk.

Härm

I uppförsbackar sade skogsbornas vagnar: Vi får dra, vi får dra, vi får dra. I utförsbackar sade dom: Vi ska hjälpas åt, vi ska hjälpas åt,

vi ska hjälpas åt. - När smålänningarna drog till Stockholm för att arbeta sade man: Varifrån är du? - Från fattiga Kronobergs län, gunås. Men när de kom hem igen med sin smålandsmillion som bestod av 19 tior, ett bälgaspel, en klocka och en bössa, då sade man: Varifrån är du? - Ifrån stora Kronobergs län, gunås, vill du ha ett slag på käften, kan du fåt. - Både när de drog åstad och när de kom hem bar de sina tillhörigheter med sig i sina stora, bredrandiga väsker som kallades för "Smålands hemlängtan". - Om ärtsoppan blev tunn, så sade ärtorna till varandra i grytan: Var är du? - Här är jag. Blev soppan däremot tjock så sade ärtorna istället: Flytt på dej, flytt på dej.

Skämthistorier

Några sådana historier har jag inte hört. - Det sades ju alltid att Skåne var ett rikt land, där aldrig mat saknades.

Förhållandet till andra bygder

Dasarna slogs alltid vid Fliseryd kyrka när de kom ner med sitt

ACC. N:R M. 15888:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

timmer. Det samlades mycket folk när de kom farande och då kunde de lägga gårdsgårdsstörar tvärs över vagnen och i vild fart köra vägen fram så kanterna rensades. - I Högsby skedde mönstringen där Ianthushållsskolan nu ligger, och då slogs alltid de olika byarnas pojkar med varandra.

Luf 92 Ändrade vanor vid landsbygdshemmens matbrödförsörjningBakas numera i murugn?

För 25 år sedan bakades allmänt i murugn. Numera bakas på enstaka ställen i murugn hos bönderna. - Man bakar grovbrödet i murugnen, medan vetebrödet bakas i spisugnen. - Till julen kan det nog hända att man bakar i murugnen även om man annars köper bröd. - Man bakar på samma sätt nu som man gjorde förr. Degen tillreddes med jästen i på kvällen och arbetades om på morgonen med mjölet i.

Då murugnsbakningen upphört

För 25 år sedan slutade jag själv att baka i murugnen. - Det var folk inne i samhällena som först slutade baka sitt bröd själva och istället började köpa bröd. På rena landsbygden bakades längst. - Det var av bekvämlighet som man slutade att baka i murugn. Och så går det inte åt så mycket bröd nu som i gamla tider. I ungefär 25 år har man kört omkring och sålt bröd, men inte i den utsträckning som sker nu. Något andelsbageri finns inte i trakten. - Man upphörde inte att baka i murugnen

ACC. N:R M. 15888:8.FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

när man fick spisugn, utan bakade i bägge jämsides. - I spisugnen bakades mest vetebröd och småbröd, men även grovbröd.- Visst tyckte de gamla om det grova murugnsbakade brödet och man fortsatte baka det så länge de levde. Men sedan slutade man nog. - Det hembakade matbrödet var för grovt och blev gammalt. Många vill bara äta färskt bröd. - Någon brist på arbetskraft var det inte som fick folk att sluta baka i murugn. Det behövdes inte så många till det. Husmodern bakade själv. - Man äter mycket mindre kvantiteter bröd nu än man gjorde förr. - Naturligtvis betyder ökad tillgång av kontanter mycket för folks övergång till köpbröd. Brödet var grunden i mathållningen förr. - Jag har hört att folk har lämnat in mjöl till bageriet och fått småbröd bakat av det. De fick då troligen småbröd efter eget recept.

Har den murade ugnen rivits?

Det är mycket vanligt att murugnarna står kvar trots att de inte används. - Om ugnarna har rivits har detta skett i samband med en omrenovering av huset. - När ugnen revs fick man ju mer utrymme. - Medan murugnarna var i bruk fick de muras om många gånger. Än skulle

ACC. N:R M. 15888:9

ärten göras om och än fick hela ugnen välvas om. Man murade upp ugnen igen på samma plats som den gamla hade haft. - De nya ugnarna kunde variera i storlek, men modellen var alltid densamma.

8
FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
—

Luf 105 Husbondefolk och tjänstefolkAllmänna förhållanden

Man arbetade på gårdarna i allmänhet med eget folk. Barnen arbetade hemma och fick ingen lön. - Man tog tjänst för 1 år åt gången. Fri-veckan var mellan 24 oktober och 1 november. När jag tog plats som husa på Fredriksberg utanför Oskarshamn, fick jag 5 kr i städjeping och hade i lön 100 kr om året. På Fredriksberg stannade jag i 2 år. - 1908 började jag få månadslön, men det mest jag tjänat i månaden har varit 25 kr.

Arbetsfördelning

Husbonden skötte hästarna och oxarna medan husmodern skulle sköta hela ladugården. - Någon rang-skillnad mellan tjänstefolket förekom inte. - Det var alltid kvinnor som hade hand om utfodring, mjölkning och gödsling. Männen deltog aldrig i några husliga sysslor. Vid slakt

ACC. N:R M. 15888: //FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

var det en karl som stack djuret, men annars deltog de inte. - En man skulle aldrig nedlåta sig att göra kvinnoysslor, men det hände ofta att kvinnor fick ta itu med männens arbeten. Det var en chikan för en karl att mjölka, men det var inte så kinkigt om kvinnor gick i skogen. - När jag tjänade hos bönder hade jag mest arbete utomhus. Det var husmodern själv som lagade maten, men pigorna fick diska. När jag tjänade på Fredriksberg var jag husa. Vi var 3 flickor där. Husan städade och passade upp och serverade. - Hos bönder var kvinnor ladugårdspigor. De både gödslade och utfodrade. Det var förnedrande för en karl att göra sådant arbete.

Arbetstid och fritid

Arbetstiden var praktiskt taget dygnet om. Från tidigt på morgonen till 11 på kvällen. Någon fritid utöver friveckan 24 okt. - 1 nov. förekom inte. På Fredriksberg var vi fria 3 tim. varannan söndag. Under friveckan for vi till Oskarshamn och handlade. När månadslönen infördes slopades friveckan, så då var vi aldrig fria. Några frikvällar förekom alltså inte, men på Fredriksberg hände det några gånger att herrskapet bjöd på bio eller teater i stan. Då fick kusken köra oss in.

Det var inte tal om att inte minderåriga skulle arbeta lika mycket som vuxna. - På Fredriksberg fick vi tvätta och stryka åt oss själva om vi tog igen tiden på kvällen. - Man fick ingen mat med sig om man reste bort under friveckan. Naturligtvis kunde man få stanna på gården, men då fick man arbeta som vanligt.

Umgänge

Husbondefolket var väldigt rara på somliga ställen. Men man betraktades inte som medlem av familjen. En tjänarinna var alltid en tjänarinna. - Hos bönder låg pigorna i köket, drängen i ett rum i bryggstugan och husbondefolket hade eget rum. På Fredriksberg delade två flickor ett rum. Eldstäder fanns. - På vinden fick tjänstefolket förvara sina tillhörigheter. I var sin koffert, och kläderna fick man hänga på en ställning. - Tjänarna hos bönder fick aldrig uppehålla sig i storstugan. - Hos bönderna åt alla tillsammans vid köksbordet. Husmodern satt inte med vid bordet utan stod vid spisen. Husfadern skar för av brödet. Husbondefolket åt aldrig för sig själva. Alla fick samma kost. Djuren styckades inte i så många fina bitar som nu. Man åt mest sill, potatis rotmos, risgrynsgröt, mjölk, lingon. Vi åt mycket krusbär och rabarber.

Bönderna hade sällan gäster. På julafton fick man litet bättre mat. Det var uppstädat. Bjöds på sylta, korb och 2 eller 3 sorters bröd. Iblan också vetebröd. - Tjänarna deltog inte i familjens festligheter. Fick knoga i köket. Tjänstefolket hade ingen särskild plats i kyrkan. Under hela den tid jag tjänade fick jag inte gå i kyrkan en enda söndag. - Det rådde ett gott förhållande mellan tjänarna och gårdens egna ungdomar. - Vid Skrika dansade dom vid ett vägskäl och min bror spelade dragspel. Vid Döderhult vet jag också att de dansade vid ett vägskäl. Men jag har aldrig varit på någon sådan dans. Skulle inte ha fått gå för mor, som var mycket religiös. Vid Fliseryd ordnades skyttefest 2 gånger om året med dans och olika stånd. Vissa bönder lät ungdomarna dansa i någon tom lada.

Härkomst

Tjänstefolket kom från arbetarhem. Man fick ta arbete var det erbjöds. Det fanns inte så gott om platser. Ofta fick gårdarnas ungdomar ta plats på någon annan gård då de blev för många hemma. Sökte sig gärna till städerna för att lära ett yrke. Ofta tog de plats på hotell och lärde sig laga mat.

Det förekom väl någon gång att gårdens son eller dotter gifte sig med någon av tjänstefolket, men vanligast fick de inte gifta sig med en tjänare.

Husbondevälde

I äldre tider kallades husbondefolket Mor kär och Far kär. Men när jag tjänade så sade vi frun till husmodern och kallade husfadern vid efternamn. - Man tillfrågades hur långt man hunnit med sitt arbete innan man sattes på något nytt, men man rådfrågades aldrig. Bestraffningar förekom aldrig. - Det fanns både bättre och sämre ställen att arbeta på, men överallt fick man arbeta hårt. - Hos bönderna utspisades tjänarna rikligt och bra. Men på Fredriksberg for vi illa med maten. Alla rester från middagsbordet låstes in. Påskmorgonen fick vi 1 ägg, men aldrig annars.- Farmor har berättat att dom hämtade tillbaka tjänstefolk som lämnat tjänsten innan tiden var ute. - Nej, tjänstehjonsstadgan kände vi inte till.

Luf 117 Lokal- och personhistoria

Gillebergaåsen sägs ha uppkommit på så sätt att en trollkäring skulle ha gått fram där med fickan full av sand. Fickan gick sönder och sanden rann ut och bildade åsen.

Det finns en sten vid Hammarby bäck som en trollkäring skall ha slängt dit från Öland, då hon hörde kyrkklockorna. Stenen gick sönder och andra halvan är Åsebosten.

Inne i skogen finns en stor sten vid en källa. Källan kallas Altarets brunn, och det sägs att Gustaf II Adolf en gång skall ha hållit nattvardsgudstjänst där med sitt folk.

Kyrkan är från den katolska tiden. Det sägs att det skall ha funnits en äldre kyrka som låg vid Tingebro, men den skall ha sjunkit för marken är så sank där.